

Yazar, 250 kadar etnik grubun ABD’de Amerikanizm şemsiyesi altında bir standart kültür etrafında bulunmasını sosyal bütünlük açısından örnek verirken (s. 137), Osmanlı’nın farklı etnik unsurları Osmanlı kimliği altında birleştirmesini sorunlu görmektedir. Bu bağlamda Osmanlı’nın ikili toplumsal bir yapıda olduğunu belirtmektedir (s. 169-196).

Yazar, bir taraftan M. Akif’in Arnavut olmasını ve ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright’ın aslen Çek Yahudisi olmasını örnek verirken bir sorun görmemekte; diğer taraftan Osmanlı’da diğer ırklardan olup da “Ben Osmanlı’yım” diyen ve yönetime gelenleri eleştirmektedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, her ne kadar kitapta bazı tekrarlar ve tema olarak benzerlikler bulunsada, eser Osmanlı’dan günümüze Türk toplum yapısını ana hatlarıyla özetler mahiyettedir. Bu anlamda kitap önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Osmanlı’yı ve Türk toplum yapısını genel hatlarıyla öğrenebilmek açısından son derece faydalı bir çalışma olan bu kitap, yazarın yıllarca üzerinde durduğu ve elde ettiği birikimini aktarmakta ve hatta yerli, yabancı pek çok bilim adamına referansla konuları geniş ve zengin bir açıdan ele almakta; bazı tespit ve teşhislerle tahlil etmektedir. Kitabın önemli bir katkısı da Türk toplum yapısının temel dinamiklerini vurgulaması, ülkemizin bu dinamikler ve değerlerle zenginleştirilmesi ve geliştirilmesini ortaya koymasındır.

Ali Akdoğan
Rize Üniversitesi

Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş

Michael Peterson, William Hasker,

Bruce Reichenbach, David Basinger

Tercüme: Rahim Acar

İstanbul: Küre Yayınları, 2006. 458 sayfa.

Bu eser, Aydınlanma felsefesi, Hıristiyan geleneği ve Batı toplumunun yaşadığı fikrî ve sosyal çalkantıların doğrudan neticesi olarak gelişen din felsefesi disiplinine ait muhtevalı bir ders kitabının Türkçe’ye tercümesidir. Müellifler bu çalışmada Anglo-Sakson din felsefesi anlayışını esas almış; din felsefesinin dinî tecrübe, ilahî sıfatlar, teist argümanlar, kötülük problemi, mucize, din dili, dinî çoğulculuk ve dinî ahlâk gibi temel konularını on beş ayrı bölümde, detaylı olarak, Batı bağlamında ve mümkün olduğu kadar objektif tarzda ortaya koy-

maya gayret etmişlerdir. Tanrı'nın varlığına dair teist argümanlar, bir inançlı insan perspektifiyle teizme temel olacak sağlamlıkta ifade edilmekte, diğer taraftan mesela “Kötülük Problemi” ele alınırken âdeta ateizmi haklı çıkaracak ifadelere yer verilmektedir. Eser, farklı ve bazen de karşıt perspektifleri birbirlerini nakzetmeyecek şekilde ifade edebilme özelliği itibarıyla ciddi bir seviye ve başarı sergilemektedir. Teistler, ateistler, agnostikler ve feministler bu din felsefesi metninde kendi perspektiflerine yeterince yer ve değer verilmesinden memnun olabilirler. Bu yaklaşım, eserin çoğulcu ve seküler özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çoğulcu, aynı zamanda seküler yaklaşım eserin kendi kültürel bağlamında “kıymetine” işaret ederken, aynı yaklaşımın Türkiye’de “Türkçe din felsefesi” için ne kadar yerinde olduğu ayrıca düşünölmeye değer bir husustur. Özellikle din felsefesi disiplini söz konusu olduğunda, Batı’da kendi bağlamında değerli ve önemli olan bazı fikirler, yaklaşım tarzları, bizim dünyamızda aynı derecede değerli ve önemli olamamaktadır. Bu mülâhazalar Türkçe’ye tercüme edilen elimizdeki bu eser için de geçerlidir.

Bu kitabın Türkçe yayınının önemli eksikliklerinden biri, eserin nasıl okunması ve değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden bir ön sözünün olmamasıdır. Bir ön söz yazılmalı ve burada en azından Batı üniversitelerinde din felsefesi ders kitabı olarak yayımlanan çalışmanın muhteva ve dinî konulardaki seküler üslubunun Türkiye’deki din felsefesi okuyucuları tarafından nasıl algılanması gerektiği hususu ifade edilmeliydi. Eserin bir başka hususiyeti de Türkiye’de oluşmakta olan dinî-akademik kültüre uyumsuzluk problemidir. Bu durum kitabın sadece Batılı özelliğinden kaynaklanmamakta, aynı zamanda oldukça zengin ve detaylı muhtevası, tekâmül etmiş felsefi üslup ve yetkinliğinden de kaynaklanmaktadır. Kitabın bu özelliği Türkiye’de standart bir din felsefesi ders kitabı olarak takdim edilmesini güçleştirmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında, kitabın Türkçesindeki muhteva, üslup, perspektif ve yaklaşım problemi bir bakıma Türkiye’de din felsefesinin problemlerine de işaret etmektedir. Mesela, eserde “Feminizm ve Erkeğe Mahsus Tanrı Konuşmaları” başlığı altında din dili bölümünde Hıristiyanlıktaki “Baba Tanrı” imajına reaksiyon olarak ortaya çıkmış feminist tartışmalar incelenmekte ve feministlerin “Tanrı/Tanrıça hem eril hem de dişil mecazlarla adlandırılmak zorundadır” (s. 334) gibi ifadelerine yer verilmektedir. Bu tür fikirler Batı’da yoğun tartışma sürecinin bir neticesi olarak ifade edilmekte ve daha sonra ders kitaplarına girmektedir. Türkiye’de feminist teoloji tartışmaları yapılmadığı için ya da yapılmasına bizim sahip olduğumuz düşünce geleneği sebebiyle gerek duyulmadığı için bu fikirler Türkiye’de bağlamından kopuk olmakta, diğer bir tabirle “havada” kalmaktadır. Meseleye bu perspektiften bakacak olursak, aslında eserde ele

alınan çoğu tartışmaların ve fikirlerin Türkçe'ye tercümesiyle birlikte, bağlamından koparıldığı ve havada bırakıldığı söylenebilir.

Anglo-Sakson din felsefesi geleneğini temsil etmesi bakımından eserin hem Hıristiyan din kültürüne hem de Aydınlanma düşüncesine sıkı sıkıya bağlı olduğu açıktır. Mesela dinî tecrübe meselesinin incelendiği bölümde (s. 15-43) Hıristiyanî karakter öne çıkarken, iman-akıl münasebetinin ele alındığı bölümde (s. 49-69) Aydınlanma düşüncesine bağlılık daha belirgin olmaktadır. Diğer taraftan din-bilim meselesini tartışırken, müelliflerin açıkça Darwin'in Evrim Teorisi'ni savunmaları ve Batı dünyasında yaratma fikrini bilimsel olarak ortaya koymayı köktencilik olarak nitelemeleri (s. 355), onların Aydınlanma düşüncesine bağlılıklarının kitapta tayin edici bir noktada olduğunu göstermektedir. Batı bağlamında normal olan bu durumun bizler için ne anlam ifade ettiği önemlidir. Burada asıl sorulması gereken soru şudur: Bu eserdeki hangi fikri neye göre değerlendireceğiz? Tanrı'nın sıfatları ve Tanrı'nın varlığına dair rasyonel temellendirmeyi kabul edecek miyiz? Kötülük meselesi ya da Darwin'in Evrim Teorisi'ni, feminist teoloji hakkındaki rasyonel çıkarımları reddedecek miyiz? Neyi, neye göre tercih edeceğiz? Bu durum önemli bir problem olarak karşımızdadır. Eğer müelliflerin iddia ettiği gibi aklilik doğruyu takdirde yegâne kriter ise, "Eğer dinî inançlar, aklın samimi ve objektif yaklaşımına tabi kılınmazsa, insanî serüvenin umutları gerçekten boşa çıkacaksa" (s. 445) ve biz bunu kabul ediyorsak o zaman biz ilahî olanı insanî, kutsal olanı seküler yapmış olmuyor muyuz? O zaman biz ilahî bilgiyi, yani vahyi aklî kriterlerimize uygunluğu ölçüsünde mi kabul edeceğiz? Bu durumda dinin ve Tanrı'nın aşkın olmasının ne anlamı kalmaktadır? Bu tam bir Aydınlanma projesi değil midir? Bu Aydınlanma projesini kabul etmenin bizim dinî düşüncemize ne kadar uygun olduğu meselesi ayrıca sorgulanması gereken bir husus değil midir?

Bu tespit ve değerlendirmeleri sadece din felsefesi metinleri için değil, belki de Batı'dan tercüme edilen felsefi nitelikli bütün eserler için yapmak mümkündür. Türkiye'de nitelikli eserlerin tercümesi önemli bir problemdir. Bu problem felsefi nitelikte olan eserlerin tercümelerinde daha belirgin olarak görülmektedir. Türkçe'ye tercümelerde beklenen asgari düzey, mütercimlerin orjinal metni derinliğine anlamış olmaları ve bunu Türkçe'ye olabildiğince güzel bir şekilde aktarmaya gayret etmeleridir. Bu bağlamda elimizdeki bu eserin anlaşılacak ve anlaşılacak bir tarzda tercüme edildiğini söylemek ve bu noktada mütercimi kutlamak gerektiğini düşünüyorum.

Türkçe'ye tercümede en müşkil hususlardan biri, İngilizce kavramlara, uygun Türkçe karşılıklar bulmaktır. Mütercimin bu hususta dikkatli olduğu söyle-

nebilir. Ancak bütün bunlara rağmen yine de bazı kavramlar Türkçe'ye bence yanlış tercüme edilmiştir. Mesela, "religious pluralism" kavramı "dinî çeşitlilik" olarak değil, "dinî çoğulculuk" olarak tercüme edilmeliydi. "Dinî çeşitlilik" ifadesi daha ziyade "religious plurality" kavramına karşılık gelmektedir. "Reformed epistemology", "düzeltilmiş epistemoloji" değil, "reformcu epistemoloji" şeklinde; "love", "aşk" değil "sevgi" olarak; "contingent being", "şartlı varlık" değil, "mümkün varlık" olarak tercüme edilmeliydi. Tanrı'nın aşkından değil, sevgisinden bahsedilmesi daha uygundur (s. 90). Diğer taraftan "agnostic", "bilinemezci" şeklinde değil de "agnostik" olarak; "anthropomorphism" "insan biçimcilik" değil, "antrapomorfizm" olarak karşılansa çok daha isabetli olurdu. Zira bu kavramlar kısmen Türkçe'ye yerleşmiş durumdadır.

Bütün bunlara rağmen, nitelikli eserlerin oldukça az olduğu akademik din felsefesi sahasında, özellikle Batı'da bu alanda olup-bitenleri anlama mecburiyetinde olan lisansüstü çalışmalar yapan öğrencilere bu tercüme eserin oldukça faydalı olacağı kanaatindeyim.

Adnan Aslan
İSAM

The History of an Islamic School of Law: The Early Spread of Hanafism

Nurit Tsafir

Cambridge: Harvard University Press, 2004. XV + 199 pp.

Islamic schools of law, which were, and still are, means of expression of identity in Muslim societies; although they have been so for more than a millennium, only recently have the Islamic schools of law drawn the attention of a few modern studies in recent times. *The Early Spread of Hanafism* therefore contributes to our understanding of this phenomenon in Muslim history. The book is mainly based on *tabaqat* literature, including the *al-Jawāhir al-Mudiyya* by al-Qurashi and *Akhbār al-qudāh* by al-Wakī'. The time span is from around the middle of the second century A.H. until the end of the third century A.H. (from the mid-eighth century to the end of the ninth century A. D.). Although the title and sub-title give the impression that the study includes the early history of the Hanafi school, in fact, it does not explore one of two main centers of Hanafi school, namely northeastern Iran (Khorasan) and Transoxania (*Māwarā' al-Nahr*); instead the book focuses only on other